Kimlik ve Edebiyat*

Varoluşum karmaşık ağlarla örülü. Kim olduğumu, ne olduğumu, niçin bu dünyada, bu zamanda, mekânda, bu kültürde, bu coğrafyada bulunduğumu anlamak istiyorum. Evren içine kendimi görebilmek, kendimle, insanlarla, Tanrı'yla ilişki kurabilmek, hayata doğru bir yön oluşturabilmek istiyorum: Ben diyorum, sen diyorum, o diyorum, biz, siz diyorum, onlar diyorum. Benlik diyorum, toplum diyorum, devlet diyorum, dünya diyorum, evren diyorum. Bunları söylerken kendimi ayırıyor ve birleştiriyorum: Canlı, cansız diyorum. İnsan, bitki, hayvan diyorum. Canlıyı cansızdan, insanı hayvandan ayırıyorum. Canlı diyorum, birçok kategori beliriyor. İnsan diyorum, birçok kategori beliriyor. Ayırmaya ve birleştirmeye devam ediyorum: Doğulu, batılı, güneyli, kuzeyli diyorum. Sarı diyorum, kırmızı diyorum, mavi diyorum, siyah diyorum. Aşağı yukarı diyorum, sağ sol diyorum, ileri geri diyorum. Budist diyorum, Hindu diyorum, pagan diyorum. Yahudi, Hıristiyan, Müslüman diyorum. Ve devam ediyorum: Ortodoks, Katolik, Protestan.. Sünni Alevi diyorum. Arap, Rus, İngiliz diyorum; ayırıyorum da ayırıyorum. Peki, bu kötü bir şey mi? Değil elbet; anlayabilmek için, tanıyabilmek için, kavrayabilmek için, iletişim kurabilmek için; yargılamak için değil, itham etmek için değil, kötülemek ve ötekileştirmek için değil. Boy boy, kabile kabile, yaratılış; tek renk, tek ses, tek şekil değil; çeşit çeşit, desen desen; yeryüzünün bütün renkleri, bütün sesleri ve zenginlikleri ile. Peki, niçin? "Tanışasınız diye!" Eş dost olasınız diye, birbirinize gelip gidesiniz diye; birbirinize varasınız, birbirinize eresiniz, birbirinizde kendinizi bulasınız diye. Yaratılış, bir yandan ayırıyor, bir yandan birleştiriyor. Ayırmak, bazı durumda tehlikeli; bir felâket. Tarihin bütün acıları ayırmakla başlıyor. Ayrıntıya indikçe ayrım çizgileri kanamaya, bir volkan ağzı gibi içerdeki cehennemi kusmaya başlıyor: Düşman diyor, zındık diyor, gentil diyor, heretik diyor, kâfir diyor. Ayırma, merhameti yok ederse, durmuyor, yeryüzündeki en son insanın kapısına varıp dayanıyor.

Ama sadece ayırmıyorum, birleştiriyorum da. İnsan adı altında cümle âlemi, mü'min adı altında Tanrı'ya yönelenleri aynı vadide toplanmış görüyorum. Her ayrım (*differens*) bir birleştirme, her birleştirme (*integration*) bir ayrım. İşte bu ayırma ve birleştirme seanslarında kimliğim oluşuyor. Kimliğim hem ayırıyor, hem birleştiriyor beni. Kimliğim beni başkalarına, başkalarını da bana getiriyor. Kendimi başkasından, başkasını kendimden ayırıyorum; köprüleri atmak için değil, kurmak için, gönüller yıkmak için değil gönüller yapmak için. Kimliğim başkasını ne kadar davet ediyor, kendi içinde başkasına ne kadar yer veriyor; işte insanlığa açılma yolum! Kimlik sorunu yalnız ekonomik, politik değil benim için, bundan önce bir varolma sorunu, kendimi tanıma ve algılama sorunu. Kendim olma sorunu. Ben olma sorunu. Kendisiyle olabildiğim ve kendisiyle görünebildiğim bir sorun. Yalnız entelektüel merak değil beni kimlik sorunuyla karşı karşıya getiren; bir de işin varoluşsal boyutu var: Nasıl yaşamalıyım, hangi değerlere

* Taşdelen, V. (2016). Kimlik ve Edebiyat, *Bizim Külliye*, Sayı 67, ss. 23-26.

tutunmalıyım, neye inanmalıyım, nasıl davranmalıyım, hangi olaylar karşısında nasıl bir tutum sergilemeliyim: yaşama ve düşünme tutumlarım neler olmalı? Kim olmalı, kime benzemeliyim? Havaya, suya, toprağa nasıl bir anlam vermeliyim? Bunlar da var, elbet.

Kimlik, bir kelime değil artık bu noktada. Bir kelime, bir kavram, bir konu değil. Bir hayat, bir ontoloji. Anlama ve bilme yöntemi. Perspektif, bakma ve görme tarzı. Algılama ve anlama biçimi. Öğrenmem gereken bir bilgi değil, kuşanmam gereken bir ruh. Başarmam ve kazanmam gereken bir öznitelik. Üretmem gereken bir bilinç. Kendi zamanımı, kendi coğrafyamı, kendi kültürümü keşfediyorum; onlar bana verilmiş; bir müdahalem söz konusu değil. İçinde bulunduğum topluma, kültüre katılmam gerekir; bu da kimliğimle alakalı. Dilim, kültürüm, değerlerim beni çevreliyor. Bir de olmam, kurmam, inşa etmem gereken bir şey var. Bütün saydığım bu verilerden hareketle ve onlarla birlikte, inşa ettiğim bir şey var: varoluşum, özüm, kimliğim.

Bilmek için, anlamak için bir şey olmam, bir nitelik ortaya koymam gerekir; aksi halde şeffaf bir varlık haline gelirim: Bu durumda ne kendimle, ne çevremle, ne varlıkla ilişki kurabilirim. Kendi zamanımın ufku içindeyim. Varoluşum bu daire içinde, daha fazla değil. Kimliğim "olmak"la alakalı. Alevim köze dönüşmeli. Hayatımım öznesi olabilmeliyim. Taşı, toprağı, hayatı, suyu yoğurabilmeliyim. Kimlik olabilmek için zaman olabilmeliyim, coğrafya olabilmeliyim, tarih olabilmeliyim, özne olabilmeliyim. Derdim, "olmak"la, "olabilmek"le. Özgürlüğüm olmak fiilinin damarlarında sıcak kan gibi dolaşıyor; bir hayat suyu gibi yürüyor kuru, kupkuru dallara. Kimliğime bakıyorum, saat kaç olmuş: neredeyim ben, ne haldeyim? Kimliğime göre kendimi anlıyorum, kimliğime göre kendimi ölçüyorum, kimliğime göre kendimi konumlandırıyorum. Bu sayede evren içindeki yerimi, varlıklar içindeki anlamımı, nesneler içindeki durumumu algılayabiliyorum: evet bir insanım ben. Daha iyi bir kimlik için daha iyi bir insan olmam gerekir. Kimliğim giderek kişiliğim oluyor, insanlığım oluyor. Hayat felsefem oluyor. Dünya görüşüm oluyor. Varolma tarzım oluyor. Tarihim ve geleneğim oluyor. Aile terbiyem oluyor. Ahlakım ve değerim oluyor. Bakma, görme ve algılama tarzım oluyor. Ağıtlarım ve türkülerim oluyor.

***

Kimliğim, milliyet, din, kültür gibi verili temelleri gerektirir; onlar üzerinde kendimi inşa ederim. Ama her insanda bu temel vardır. Asıl olan kim olduğum kadar kendimi nasıl ve ne şekilde inşa edebildiğim, yani kimliğimin bana ait yanıdır. Bu da gelip benim insanlarla birlikte nasıl ve ne kadar birlikte var olduğuma dayanır. Başka deyişle "başkaları ile birlikte varlığım", "başkaları için varlığım", "başkalarında varlığım" ne kadar açığa çıkmıştır? Bu noktada kimliğim başkasını yok eden değil, beni başkası ile birlikte var kılan, yaşamaya yönlendiren bir nitelik taşır. Bu benim kimliğimdir demek, bu benim ruhumdur, bu benim özümdür demektir. Dahası, bu benim çabamdır, bu benim ürünümdür, bu benim eserimdir demektir. Ben kendimi böyle gördüm, böyle yaptım demektir. Kimliğim, özümü oluşturur. Bir özüm varsa, onu kendi çabam oluşturur. Öz olan, özgü olan, özge olan; onu kaybettiğim zaman, dünyada kendim için ve kendi adıma inşa ettiğim kavramı da yıkmış, yok etmiş olurum. Gerçek şu ki, kimliğime ait olan bazı unsurları doğuştan getiriyorum, bazılarını ise ben kendim inşa ediyorum. Nerede doğacağıma ben karar vermedim, ne zaman doğacağıma, kimden doğacağıma, hangi ortamda doğacağıma, rengime, şeklime, ne zaman ve nasıl öleceğime; bunlara ben karar vermedim. Benim asıl derdim, elimde olanlar: Kimliğimi ne kadar inşa edebiliyorum, kendimi ne kadar biçimlendirebiliyorum, ne kadar insan olabiliyorum? Kimliğim, ancak onu inşa edebildiğimde benim için bir sorun haline, varoluşumla derin bağları olan bir kavram haline gelmeye başlıyor.

Bir yerde doğsam, babam bana bir isim koysa, annem beni bir ninni ile büyütse de; iyi ya da kötü, olumlu ya da olumsuz bir geleneğin, bir coğrafyanın kaderini sırtımda taşısam da, tahta atımın üstünde dere tepe dörtnala giderken tutturduğum türkü, çaldığım ıslık, bir kültürün ezgilerini taşısa da, bunlar olsa da, önümdeki ödev, bana verili olanlarla kendimi inşa edebilmem, kendimi bir kimlik haline getirebilmem. Bana verilenlerle kendimi bir insan haline getirebilmem. Bir kimlikle doğmam, kimlik olmanın imkânları içinde doğarım ve yaşarım; şu ya da bu şekilde bir kimlik olurum. Bu deneyimler sonucu tekil varlığıma,

hem de içinde yaşadığım kültür ve topluma ilişkin bir kimlik edinirim. Kimliğim bir yandan benim bireysel varoluş katmanlarımı, diğer yandan da içinde bulunduğum dini inanışın, geleneğin, törenin izlerini taşır.

Böylece yaşarım önce; seçerim, eylerim. Anlarım, anlamlandırırım. Bakarım, görürüm. Yaşarım önce, varolurum; kimlik haline gelirim sonra. Kimlikte hem doğuştan getirdiğim, hem de sonradan kazandığım nakışlar vardır. Bazı şeylere karar verdim, bazılarına vermedim. Bazılarını seçtim, bazılarını seçmedim. Seçtiğim ve seçmediğim, her ikisi de kimliğimde duruyor. Kimlik derken daha çok kendi nakışlarım, kendi motiflerim parlıyor. Gelip gidip gözlerim ona takılıyor. En çok inşa ettiklerim üzerinde duruyorum; en çok onu önemsiyorum, en çok onu beğeniyorum, en çok onu geliştirmek istiyorum: Kişiliğimi, ahlakımı, huyumu, mizacımı, zihnimi, davranışlarımı; en çok insanlığımı geliştirmek istiyorum; kimliğimde en derin izin böyle oluşmasını istiyorum. Kimliğimdeki en derin nakış, insanlığa ait olsun, insanlığı anlatsın, insanlığın özünü yansıtsın istiyorum; giderek onunla diğerlerini tashih edeyim diye. Evet, önce yaşamalıyım, bir şey olmalıyım, iyi ya da kötü olmalıyım. Az ya da çok olmalıyım. Hızlı ya da yavaş olmalıyım. Bir şeyler yapmalıyım. Yaşamalıyım ilkin. Böylece kimliğimdeki boş taraf dolmaya başlasın. Hani şöyle denilse yeridir: Varoluş kimlikten önce gelir.

Göz kendini görmüyor. Başkalarının bakışlarında kendimi görüyorum. Başkalarının bakışlarında kedi bilincime varıyorum. Ben dediğim bu şey, başkalarının bakışlarında. Başkalarının bakışlarından topluyorum biraz da kendimi. Başkası, kimliğimin dışında değil, içinde. Başkası ile birlikte varım, kendimi başkası ile birlikte inşa ediyorum, başkası ile birlikte bütünlüyorum. Başkasının varlığı ile benim varlığım, biz oluyor ve bizden yeni benler, yeni benlerden yeni bizler oluşuyor. Kimliğimin iki ucu: Biri içe biri dışa yönelimli. İçe doğru yürüsem dışa giden yolu, dışa doğru yürürsem kendime çıkan yolu kaybederim. Kimliğim bir yana doğru gitmekte değil, başkasını kendime, kendimi başkasına katabilmekte. Başkalarının gözbebeklerinde kendimi görebilmekte. Başkalarının yüreğinde kendime bir yuva kurabilmekte. Kendi içimde başkalarına yer ayırabilmekte. Kapılarımı başkalarına açabilmekte. Kimliğim sadece ayırmaz beni, birleştirir de. Eğer sadece ayırırsa kendi içime hapsolurum, başkasına eremem, başkasının gerçekliğini tanıyamam, eş dost olamam, ahbap olamam. Eğer kimliğim sadece birleştirirse o zaman da kendi karakterimi yitiririm, kendimi başkalarından ayıramam. Kimliğim ne sadece ayırmalı, ne sadece birleştirmeli. Her ikisini birden yapmalı. Hem kendim olabilmeliyim, hem başkası. Hem kendimi inşa edebilmeliyim, hem başkasını. Kendime kavuşurken aşama aşama tüm insanlığa doğru evrilebilmeliyim.

***

Kimlik verili olan üzerine verili olmayanın inşa edilmesidir. Bu nedenle, ancak insanlık özünün parladığı zirvede ortaya çıkar. Büyük kimlikler, emek, halas ve ermekle gerçekleşir. Ermeyen ruhlarda, kimlik neşet etmez. Kimliğin parladığı zirveye çıkabilmem için emek vermem ve kendi dar çerçevemden kurtulabilmem gerekir. Ham duygularımı terbiye etmeden kurtuluşa eremem, bedenimi terbiye etmeden kurtuluşa eremem. Ruhumu terbiye etmeden kurtuluşa eremem. Doğa halinde, hep söylenegeldiği gibi bencillik, hırs, öfke ve kıskançlık vardır; bencillik duvarının ardından başkaları gözükmez. Başkalarını algılayabilmek, fark edebilmek, şiddet sarmalından kurtulup "başkası-bilinci"ne ulaşabilmek, bu sayede gerçek bir "ben-bilinci" oluşturabilmek için kendimi terbiye etmem gerekir. Kendimi terbiye etmeden başkasına eremem. Ermemin, kültür içindeki derin anlamlardan biri de bu olmalı: Kendi kıskanç, bencil, öfkeli, tamahkâr, yıkıcı benliğimi terbiye edip başkalarını da hissedebilmem, onlar için de isteyebilmem, onlar için de kaygı duyabilmem; merhamet edebilmem, acılarını anlayabilmem. Başkasına ulaşmadan eremem, başkasına ermeden kimlik olamam, başkalarıyla karşılaşmadan kendim olamam, başkalarında kendimi görmeden kendimi anlayamam, başkalarında kendimi algılamadan kendime ulaşamam, kimlik oluşturamam. Ermede, kendi ham doğam ile başkaları arasında derin vadiler, yüksek dağlar vardır, göklere doğru yükselen sarp kayalıklar vardır. Ancak bu zorlu yolculuğu yapıp başkalarına ulaştığımda erebilirim. Ermek, başkasına ulaşmaktır. Ermek başkasında yurt edinmektir, ermek başkasında yaşamaktır. Ermek, başkasına açılmaktır. Ermek, kendine ermektir, kendini terbiye etmektir. Ancak bu terbiyeden sonra kendi

kimliğime ulaşabilirim; kendi kimliğimin nasıl başkalarının kimliği tarafından oluşturulduğunu, kendi bilincime nasıl başkalarında, başkalarının bakışlarında varabildiğimi anlarım. Bilincim, benlik-algım, başkalarında tecessüm eder. Kendimi başkalarının bakışlarında tanırım, kendimi başkalarının yüreklerinde bulurum, kendimi başkalarının ruhlarında büyütürüm. Başkası, kendimi var kıldığım, kendi bilincimi edindiğim gönül coğrafyası. Bu noktada asıl sorunum kendim değil, başkasıdır; başkalarıyla, başkalarının kimliği ile kurduğum ilişkidir. Kimliğimi, ham doğamı yansıtan bencilliğin, cahilliğin, kıskançlığın, öfkenin dar alanında değil, bir toplum, kültür ve medeniyet ortamının yüksek değerler alanına kurarım.

***

İnsanın kendine bakması, kendisini kavraması zordur; çünkü bilincin kendi üzerine katlanması, kendisi üzerine tefekkür etmesi, gözün kendini görme yetkinlik ve olgunluğuna ermesi zordur. Bunun için kendi dışına çıkabilmesi, kendini kendi bakışının nesnesi haline getirebilmesi gerekir. İnsanın kendini bilebilmesi, muhteşem bir şey olmalı; zira kendini bilmek, kendini terbiye etmek, zihnini terbiye etmek, ruhunu terbiye etmek, duyguları terbiye etmek, çağların karanlıkları içinden geçerek bir yankı gibi bugüne ulaşır; hatta daha da zorlaşarak. İşte kimliğim, "Kimim ben?" sorusunu cevaplıyor. Ben kimim, diyorum; cevapta kimliğim yazıyor. "Kim-lik" bir sınav sorusu değil, bir varoluş sorusu. Sahi ben kimim? Bu evren içinde, bu dünya içinde, bu ülke içinde, bu toplum içinde, bu beden içinde; ben kimim? "Kim" olduğumu bilmeden, "kim-lik" sorusunu cevaplayamam. Zamanın ve evrenin genişliği beni kuşatıyor. Zaman milyonlarca yıl öteden geliyor, evren milyonlarca ışık yılı öteden. Ben şimdi ve buradayım. Varlığım zaman ve mekânla sınırlı. Ama yine de bilincim hepsini kuşatabiliyor; zamanı ve mekânı düşünebiliyor, kendini algılayabiliyor. Ben kimim öyleyse? Bu soruyla bir kimlik elbisesi dikmek istiyorum kendime: ben kimim; bir canlı olarak, bir insan olarak, şimdi ve burada yaşayan, sonlu ve sınırlı bir varlık olarak; ben kimim? İşte kimliğim bununla, kim olduğum, ne olduğumla ilgili. Kimliğim zaman ve mekânla nasıl ilişki kurduğumla ilgili. Ben kimim sorusundan bağımsız değilim. Bazen şöyle de sorabiliyorum: ben kim olmalıyım; nasıl bir insan olmalıyım? Bu içinde eriyip gittim geniş evren ve geniş zaman çizgisi içinde, bu sonlu ve sınırlı varlığımı nasıl algılamalı, ona nasıl bir anlam vermeliyim? Hislerim, duygularım, inançlarım, her şeyim, kimlik dediğim bu "kendilik durumu"nda birikiyor. Kim olmak istediğime karar da verebiliyorum; özgür iradem kimliğimi inşa ediyor. Bu nedenle "ben kimim?" diye bir soru var ve bu nedenle "kim-lik" diye bir sorun var. Ve kimlik denilen bu bana ait öz, ben kendisini inşa edebildiğin, yeryüzündeki iyi niyeti, özgür iradeyi, insanlığın yüce değerlerini içine katabildiğim için değerli; bizzat kendi özgür irademle oluşturabildiğim için değerli. Kimliğim, içimdeki inci.

Peki, bu ayırma ve birleştirme seanslarında, bir güzelleştirilmiş dil olarak edebiyat nerede duruyor? Bir benlik, bir toplum, bir kültür, bir medeniyet tasarımı olarak nerede duruyor? Edebiyat beni alıyor başkasına götürüyor, başkasını alıp bana getiriyor; tanıklık ediyor. Başkasını aşina kılıyor; onu anlamam, ona yaklaşmam için empati gücü veriyor. Acıma, merhamet, şefkat duyguları hissediyorum. Dostça duygular beslememi sağlıyor. Ben ve başkası arasında bir iyi niyet mesajı, bir erme köprüsü oluyor edebiyat; taştan topraktan değil, insanın en ince, en zarif duygularından oluşmuş; güzellik, zarafet duygusundan oluşmuş; elenmiş, incelmiş, rafine olmuş duygulardan. Edebiyat, neyi anlatırsa anlatsın, insani bir duyarlılıkla, estetik bir tutumla anlatıyor. Beni en anlaşılır yüzümle dile getiriyor. Bana, benim kimliğime tanıklık ediyor. En ince, en zarif duygularla. İnsanlıkla, insanlığın özüyle. İnsanlığın kimliği, edebiyatta ortaya çıkıyor, insanlığın yüzü edebiyatta gülüyor. Edebiyat insanlığın, sağduyunun, vicdanın ortak dilini konuşuyor. Başkasıyla karşılaşmamı, kucaklaşmamı kolaylaştırıyor. Bana insanı anlatıyor, insanın öykülerini anlatıyor. Edebiyatla kendi bedenimin, kendi mekânımın, kendi zamanımın üstüne çıkıyorum; kendimi insanlık sahnesinde seyrediyorum. Kimliğim beni hem ayırıyor hem birleştiriyor. Ancak ayırsa da birleştirse de bir kötülük yok bunda: bizi dost ve aşina kılıyor. Bizi bize getiriyor. Bizi bize tanıtıyor. O da erme yollarından, kavuşma yollarından biri…